

УДК 378.046-021.68-057:355(477)

Л. М. Іськова,

аспірант Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського
(Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені М. Грушевського, м. Бар)

ЗАГАЛЬНОНАУКОВИЙ КОНТЕКСТ КАТЕГОРІЇ «УМІННЯ»

В статті розглянуто загальнонауковий контекст категорії «уміння». Визначено, що проблема формування умінь має давню історію. Узагальнено, що на основі праць грецьких філософів закладено наукове підґрунтя для розроблення проблеми формування умінь у процесі викладання освітніх наук. Досліджено, що в психолого-педагогічній науці приділяється велике значення формуванню різноманітних умінь та розмаїття поглядів науковців з даної проблеми. Проте, на наш погляд, досі не подається одностороннього визначення категорії «вміння». Аналізуючи наукову літературу, ми побачили, що найчастіше уміння пов'язують із здатністю вирішувати певну діяльність, яка спрямована на досягнення конкретної мети. Виходячи з цього, вважаємо доцільним розглядати вміння як здатність здійснювати будь-яку діяльність у відповідності з поставленою метою. Адже вироблення умінь – найважливіша умова підготовки студентів до навчально-професійної діяльності, шлях встановлення зв'язку теорії з практикою.

Ключові слова: мистецько-педагогічна діяльність, компетентність, навички, інтелектуальні уміння, освіта, уміння.

Постановка проблеми. В умовах реформування освіти значно зростає потреба в якісно підготовлених кадрах, здатних на високому рівні здійснювати підготовку майбутніх педагогів-музикантів в освітніх навчальних закладах. Постійне ускладнення змісту освіти, дотримання високого рівня освітніх стандартів, розв'язання складних мистецько-педагогічних проблем, вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок. Тому, формування різноманітних умінь мистецько-педагогічної діяльності є нагальною потребою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою формування вміння педагогічної діяльності займалось широке коло дослідників. Психолого-педагогічні аспекти відображені в працях М. Гриньової, С. Кисельгофа, С. Мілеряна, А. Москаленко, К. Платонова, Н. Тализіної, К. Ушинського. Дидактичний напрямок досліджень представлено в роботах Ю. Бабанського, С. Баранова, В. Бондаря, В. Онишук. З'ясуванню шляхів, форм і методів формування умінь присвячують свої дослідження Н. Бежанова, З. Захарчук, Н. Карапузова, Я. Кодлюк, Г. Селевко, Н. Скрипченко, О. Снісаренко, Л. Спірін, А. Супрун. Питання формування умінь музично-педагогічної діяльності розкриваються в працях Н. Мозгальової, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Ростовського, О. Щолокової та інших.

Мета статті – розглянути загальнонауковий контекст категорії «уміння».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проблема формування різноманітних умінь є однією з провідних у педагогічній галузі. Будь-яка педагогічна діяльність включає в себе певну сукупність дій, спрямованих на формування загальних умінь: одержувати нові знання та використовувати їх на практиці; порівнювати, розпізнавати, аналізувати та запам'ятовувати інформацію, виявляти в ній відмінності й подібності та ін.

Зауважимо, що уміння є не тільки результатом оволодіння раціональними способами та прийомами застосування знань у професійній діяльності, а також здатністю до виконання складних, комплексних дій на основі засвоєних знань, навичок та практичного досвіду. Проте, на думку педагогів – практиків, навички є більш високою стадією оволодіння певними вправами і вміннями. Уміння ж передують навичкам, які розглядаються як більш досконала стадія оволодіння діями.

Питання формування умінь педагогічної діяльності має давню історію. Перші напрацювання знаходимо у працях відомих грецьких філософів. Так, у концепції Сократа, що базувалась на самостійному пошуку істини в процесі бесіди, яка отримала назву «сократівська, евристична» доводиться, що саме бесіда стала одним із методів формування інтелектуальних умінь у процесі навчання різних предметів.

У відомій праці «Держава» давньогрецький філософ Платон трактування вміння зводить до: прочитування прихованого змісту понять і символів, до тлумачення та їх порівняння, до співвідношення їх змісту з життєвими реаліями.

У своїх міркуваннях щодо сутності освіти грецький філософ Арістотель дійшов висновку, що необхідно розвивати емоційну, чуттєву, вольову й інтелектуальну сферу особистості. У роботах «Аналітика» і «Про душу» вчений зазначав, що інтелектуальні вміння еволюціонують в тісному зв'язку з різними психічними процесами, зокрема із сприйняттям.

Видатний представник античного матеріалізму Демокріт вважав, що в процесі навчання слід прагнути не до «багатознайства», а до науки оволодіння мудрістю, розвитку розумових та інтелектуальних умінь [6, с.188].

Отже, аналіз наукових праць давніх філософів дозволив дійти висновку, що вони заклали наукове підґрунтя для розроблення проблеми формування інтелектуальних умінь у процесі викладання освітніх наук.

В наш час, філософський словник подає термін «уміння» як сплав навичок та знань, що визначає чіткість виконання будь-якої діяльності, і вважається засобом застосування засвоєних знань на практиці, це значно складніше утворення освіти, ніж навички або знання, взяті окремо. В сучасному енциклопедичному словнику поняття «уміння» розглядається, як здатність людини виконувати будь яку діяльність або окремі дії на основі отриманого раніше досвіду [2, с.552].

Питання формування умінь педагогічної діяльності активно розробляється в психологічній літературі. У психологічному словнику уміння трактується як, здатність добре і свідомо здійснювати не легкі, добре організовані моделі, щоб досягти певного результату і мети. Науковці Б.Мещеряков та В.Зінченко, розглядають уміння як «проміжний етап оволодіння новим способом дії, що засновується на певному правилі (знанні), відповідає правильному застосуванню цього знання у процесі розв'язання певного класу задач...».

На думку О.Мілеряна, уміння це – заснована на знаннях і навичках здатність людини успішно досягати свідомо поставленої мети діяльності у змінюваних умовах її перебігу. За В. Кутішенко уміння – це готовність людини успішно виконувати певну діяльність, яка ґрунтується на знаннях і навичках, та формується у процесі виконання учнями різноманітних завдань, котрі можуть відбуватися за таким алгоритмом:

–засвоєння учнями певних знань;

–вміння визначити учнями ознаки, які відрізняють один тип задач від інших. У процесі виконання завдання, вони визначають тип задачі та виконують операції, необхідні для розв'язання цього типу задач;

–навчання учнів розумової діяльності, необхідної для використання знань [5, с.92-93].

У своїй праці «Загальна психологія» М. Савчин подає більш ширше трактування поняття «вміння», а саме –використання знань і навичок для вибору та здійснення прийомів дії відповідно до мети; володіння складною системою психічних і практичних дій, необхідних для цілеспрямованого регулювання діяльності наявними у суб'єкта знаннями і навичками. У сукупності вмінь вчений розрізняє уміння і навички самообслуговування, виробничі, мовленнєві, розумові, мистецькі тощо. На думку М. Савчина, уміння і навички формуються в процесі навчання, долаючи такі етапи:

- на першому–здійснюється усвідомлення завдання та способів його виконання. На підставі пояснень, зорового сприймання, здійснюється вправління, яке супроводжується вольовими зусиллями і відчуттям упевненості або сумнівом, нерішучістю, боязкістю. Ці переживання відображаються на ефективності вправління, сприяючи йому або затримуючи його. У процесі багаторазового повторення певних дій послідовність рухів поступово стає злагожденішою, дії –чіткішими та погодженішими;

- на другому етапі унаслідок вправління виконання дії прискорюється і полегшується, зникають зайві рухи, змінюється концентрацією. Потрібні рухи стають економнішими, чіткішими, точнішими.

- третій етап сприяє виробленню тонких зорових, слухових і рухових диференційованих дій. Вирішальне значення на початку вправління має самоконтроль [10, с.228-230].

Більш повно поняття «вміння» розкриваються А. Марковою у підручнику «Вікова та педагогічна психологія». Вчена поділяє їх на дев'ять груп. Проте, для нашого дослідження, важливими є такі:

–вміння, які відповідають на питання «чому вчити», «кого вчити», «як вчити»;

–вміння використовувати психолого-педагогічні знання, передовий досвід;

–комунікативні вміння;

–уміння інтерпретувати, володіти засобами невербального спілкування (міміка, жести);

–вміння працювати в різних педагогічних ситуаціях;

–вміння спрямовані на самореалізацію, самовираження та розвиток особистості вчителя.

Отже, педагогічні вміння, за А. Марковою, відповідають різним професійним позиціям вчителя, під якими розуміються «сталі системи відношень вчителя (до учня, себе, колег), що визначають його поведінку» [3, с.404-408].

Розглянемо трактування умінь у педагогічній теорії і практиці. Педагогічна енциклопедія подає наступне визначення умінь: «уміння –можливість ефективно виконувати дію (діяльність) у відповідності з метою чи умовами, в яких необхідно діяти», при чому відзначається, що знання й уміння – дві невіддільні й функціонально взаємопов'язані частини будь-якої цілеспрямованої дії.

У педагогічному словнику за редакцією І.Кошрова, уміння розглядаються як підготовка до практичної і теоретичної діяльності, що виконується швидко, точно і свідомо, на основі засвоєних знань і життєвого досвіду. Сукупність знань, умінь і навичок забезпечує підготовку до життя і трудової діяльності [9, с.511].

З цього приводу, відомий педагог А. Дістервег писав, що із знаннями повинно бути обов'язково пов'язане вміння, проте на його думку, сумним явищем у педагогічній діяльності є те, коли голова учня наповнена великою або малою кількістю знань, але він не навчився їх застосовувати, отже, про нього

доведеться сказати: хоча він дещо знає, але нічого не вміє. Тобто, педагог вважав, що вміння учнів мають формуватися відповідно до потреб особистості й умов середовища, у якому вона перебуває.

На думку В.Сухомлинського, кожен учень за роки навчання у середній школі повинен обов'язково оволодіти такими загально навчальними вміннями:

- спостерігати явища навколишнього світу;
- думати –зіставляти, порівнювати, протиставляти, знаходити незрозуміле, дивуватися;
- висловлювати міркування про те, що учень бачить, спостерігає, робить, думає;
- вільно, виразно, свідомо читати;
- вільно, досить швидко і правильно писати;
- виділяти у прочитаному логічно завершені частини, встановлювати взаємозв'язок і взаємозалежність між ними;
- знаходити книжку з питання, що цікавить;
- знаходити в книжці матеріал, що цікавить;
- робити попередній логічний аналіз тексту в процесі читання;
- слухати вчителя і водночас стисло занотовувати зміст його розповіді;
- читати текст і водночас слухати інструктаж учителя щодо роботи над текстом, над логічними складовими частинами;
- написати твір –розповісти про побачене навколо себе.

Перераховані вміння, на переконання вченого, є найважливішими для формування у школярів різного віку.

В українському педагогічному словнику академік С. Гончаренко зазначає, що вміння –є складним процесом аналітично-систематичної діяльності кори великих півкуль головного мозку, в ході якого створюються і закріплюються асоціації між завданнями, необхідними для його виконання, знаннями та застосуванням знань на практиці [4, с.323].

За визначення Ю. Бабанського вміння –це свідоме оволодіння будь-яким прийомом діяльності .

У підручнику «Педагогіка вищої школи» В. Ортинський трактує уміння, як оволодіння способами (прийомами, діями) застосування засвоєних знань на практиці [8, с.29]._Говорячи про вміння О. Карпенко зазначає, що це засвоєний досвід здійснений різними способами діяльності, що забезпечуються сукупністю набутих знань і навичок.

Сучасний дослідник М.Фіцула розглядає вміння –як здатність на належному рівні виконувати певні дії, засновані на доцільному використанні людиною знань і навичок. Вчений поділяє вміння на первинні і вторинні. Первинні вміння –неавтоматизовані дії, підпорядковані певному правилу, це може бути неавтоматизована навичка (початкова стадія її становлення), а може бути й дія, в повній автоматизації якої нема потреби. Вторинні вміння –дії, які принципово не можуть бути автоматизовані, тому що не мають однозначного правила в своїй основі й передбачають елементи творчості; ці вміння включають навички, але не зводяться до них. Педагог також, поділяє уміння і навички на теоретичні (в їх основі – правила оперування поняттями, вони є результатом аналізу –синтезу) і практичні (дії, що регулюються за допомогою формул, моделей, зразків) [11, с.83].

В свою чергу, Б. Беляєва, виокремлюючи первинні вміння, розуміє під ними «дію, що здійснюється людиною вперше і з розумінням» тобто дія відбувається за умови концентрації на ній довільної уваги [1, с.227]

У своїй праці «Фізіологічні основи рухової активності» Н.Фомін стверджує, що від елементарних умінь, складових рухової діяльності людини, що стали в результаті неодноразового повторення навичками, здійснюється до синтезування цілого ряду навичок і умінь вищого порядку. Це відбувається через заперечення елементарного вміння навичкою, а потім досконалішим умінням.

У підручнику «Педагогіка» В. Ягупов трактує уміння, як здатність людини робити що-небудь, яке зумовлене набутими знаннями та досвідом. За ступенем складності вчений поділяє вміння на прості і складні. Просте вміння вчений розглядає як можливість застосовувати отримані знання на практиці, складне вміння виробляється на основі знань, простих умінь і навичок, як правило шляхом тренувань, вправ, практичного виконання різних завдань.

Відповідно до змістового наповнення, В.Ягупов подає наступну класифікацію умінь:

- інтелектуальні (здатність слухати, читати й розуміти, висловлювати свої думки, планувати роботу, вирішувати розумові завдання тощо);
- технічні (здатність оформляти різні документи, формулювати вимоги або відповідь тощо);
- практичні(вміння діяти згідно з планом, організувати своїх працівників на виконання доведеного завдання) [12, с.239].

У роботах О. Мудрика і О. Щербакова виділяються такі групи педагогічних умінь: вміння переносити відомі вчителю знання, варіанти рішення, прийоми навчання та виховання в умови нової педагогічної ситуації; уміння знаходити для кожної педагогічної ситуації нове рішення; уміння створювати нові

елементи педагогічних знань та ідей та конструювати нові прийоми для вирішення конкретної педагогічної ситуації [5, с.405].

На переконання Н. Мойсеюк, педагогічні вміння — це сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних знаннях. Вчена подає такий перелік педагогічних умінь до яких входять:

— аналітичних вміння — є одним з критеріїв педагогічної майстерності, адже за їх допомогою витягаються знання з практики. Саме через аналітичні вміння проявляється узагальнене вміння педагогічно мислити;

— прогностичні вміння пов'язані з управлінням педагогічним процесом, і передбачають чітку уяву в свідомості вчителя, який є суб'єктом управління, мету його діяльності, спрямовану на очікуваний результат;

— проєктивні вміння включають: переклад мети та змісту освіти в конкретні педагогічні завдання; врахування при визначенні педагогічних завдань і відборі змісту діяльності учнів їх потреб та інтересів, можливостей матеріальної бази, свого досвіду і особистісно-ділових якостей; відбір видів діяльності, планування системи спільних творчих справ; планування індивідуальної роботи з учнями з метою подолання наявних недоліків у розвитку їх здібностей, творчих сил і дарувань та інше;

— комунікативні вміння, за допомогою педагог створює психологічну обстановку спільного пізнавального пошуку й спільних роздумів;

— перцептивні вміння, дозволяють окреслити коло професійно-педагогічних умінь, необхідних педагогові на етапі зондування особливостей іншого суб'єкта спілкування і його схильності до спілкування;

— вміння педагогічного спілкування — передбачають керівництво ініціативою у спілкуванні, використовуючи для цього багатий арсенал засобів, які підвищують ефективність комунікативності;

— рефлексивні вміння мають місце при здійсненні педагогом контрольно-оцінної діяльності;

— інформаційні вміння, пов'язують з безпосереднім викладом навчальної інформації;

— мобілізаційні вміння пов'язані із залученням уваги учнів і розвитком у них стійких інтересів до навчання, праці та інших видів діяльності;

— розвиваючі вміння припускають визначення "зони найближчого розвитку" (Виготський Л. С.) окремих учнів, класу в цілому;

— орієнтаційні вміння спрямовані на формування морально-ціннісних установок вихованців і наукового світогляду.

На переконання вченої, розглянуті педагогічні вміння визначають структуру професійної компетентності майбутнього педагога [7, с.146–150].

В свою чергу, В. Сластьонін розподіляє педагогічні вміння на чотири групи:

— вміння "переводити" зміст процесу виховання в конкретні педагогічні завдання;

— вміння будувати і привести в дію логічно завершену педагогічну систему;

— вміння виділяти і встановлювати взаємозв'язки між компонентами і факторами виховання, приводити їх в дію;

— вміння облікувати й оцінювати результати педагогічної діяльності: самоаналіз і аналіз освітнього процесу і результатів діяльності вчителя; визначення нового комплексу стрижневих і другорядних педагогічних завдань.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши різні підходи до трактування поняття «вміння» та їх психолого-педагогічну класифікацію, можна зробити висновок про те, що вироблення умінь — найважливіша умова підготовки студентів до навчально-професійної діяльності, шлях встановлення зв'язку теорії з практикою. В зв'язку з цим, робота педагогів педагогічного коледжу має спрямовуватись у педагогічну площину, враховувати особливості майбутньої музично-педагогічної діяльності студентів, яка має стати їхнім внутрішнім надбанням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам: Пособие для преподав. и студ. / Б.В.Беляев. — изд. 2-е, перераб. и доп. — М.: Просвещение, 1965. — 227 с.
2. Большой советский энциклопедический словарь.—М.: Советская энциклопедия, 1990.—С. 552.
3. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. —К.: Просвіта, 2001. —С. 404–408.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. —К.: Либідь, 1997.—С. 323.
5. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. Посіб. / В. П. Кутішенко. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 128 с.
6. Левківський М. В. Історія педагогіки: Навчально-методичний посібник. / М. В. Левківський. — Житомир : ЖДПУ, 2003. — 188 с.
7. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 5-е видання, доповнене і перероблене. / Н. Є. Мойсеюк. — К., 2007.—С. 146–147.

8. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський –К.: Центр учбової літератури, 2009.–472 с.
9. Педагогический словарь / И. А. Кошров., Н. К. Гончаров., Н. Д. Казьмин и др. Том 2.–М.: Изд –во АПН, 1960.–С. 511.
10. Савчин М. В. Загальна психологія: навч. посіб. / М. В. Савчин.–К.: Академвидав, 2011.–С. 228 – 230.
11. Фіцула М. М. Педагогіка. Навч. посіб. для студентів вищих педагогічних закладів освіти. / М. М. Фіцула. –С. 83 –84.
12. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник . / В. В. Ягупов. –К.: Либідь, 2003.–С. 238–239.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Beliaev B.V. Ocherky po psykholohyy obuchenya ynostrannym yazykam: Posobye dlia prepod. y stud. / B.V.Beliaev. – yzd. 2-e, pererab. y dop. – М.: Prosveshchenye, 1965. – 227 s.
2. Bolshoi sovetskyi entsyklopedycheskyi slovar.–М.: Sovetskaia entsyklopediya, 1990.–S. 552.
3. Vikova ta pedahohichna psykholohiia: Navch. posib. / O. V. Skrypchenko, L. V. Dolynska, Z. V. Ohorodniichuk ta in. –К.: Prosvita, 2001. –S. 404 –408.
4. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk / S. U. Honcharenko. –К.: Lybid, 1997.–S. 323.
5. Kutishenko V. P. Vikova ta pedahohichna psykholohiia (kurs lektsii). 2- he vyd.: Navch. Posib. / V. P. Kutishenko. – К.: Tsentр uchbovoi literatury, 2010. – 128 s.
6. Levkivskyi M. V. Istoriia pedahohiky: Navchalno-metodychnyi posibnyk. / M. V. Levkivskyi. – Zhytomyr : ZhDPU, 2003. – 188 s.
7. Moiseiuk N. Ye. Pedahohika. Navchalnyi posibnyk. 5–e vydannia, dopovnene i pereroblene. / N. Ye. Moiseiuk. –К., 2007.–S. 146 –147.
8. Ortynskyi V. L. Pedahohika vyshchoi shkoly: navch. posib. [dlia stud. vyshch. navch. zakl.] / V. L. Ortynskyi –К.: Tsentр uchbovoi literatury, 2009.–472.s.
9. Pedahohycheskyi slovar / Y. A. Koshrov., N. K. Honcharov., N. D. Kazmyn y dr. Tom 2.–М.: Yzd –vo APN, 1960.– S. 511.
10. Savchyn M. V. Zahalna psykholohiia: navch. posib. / M. V. Savchyn.–К.: Akademvydav, 2011.–S. 228 – 230.
11. Fitsula M. M. Pedahohika. Navch. posib. dlia studentiv vyshchychk pedahohichnykh zakladiv osvity. / M. M. Fitsula. –S. 83 –84.
12. Iahupov V. V. Pedahohika: Navch. posibnyk . / V. V. Yahupov. –К.: Lybid, 2003.–S. 238–239.

Иськова Л. М. Общонаучный контекст категории «умения»

В статье рассмотренный общенаучный контекст категории умения. Определено, что проблема формирования умений имеет давнюю историю. На основе трудов греческих философов заложено научную основу для разработки проблемы формирования умений в процессе преподавания образовательных наук. Доказано, что в психолого-педагогической науке уделяется большое значение формированию разнообразных умений и рассмотрено разнообразие взглядов ученых по данной проблеме.

Однако, на наш взгляд, до сих пор не подается единственного определения категории умения. Анализируя научную литературу, мы увидели, что чаще всего умения связывают со способностью решать определенную деятельность, направленная на достижение конкретной цели. Исходя из этого, считаем целесообразным рассматривать умение как способность осуществлять любую деятельность в соответствии с поставленной целью. Ведь, выработка умений –важнейшее условие подготовки студентов к учебно-профессиональной деятельности, путь установления связи теории с практикой.

Ключевые слова: художественно-педагогическая деятельность, навыки, компетентность, интеллектуальные умения, образование, умения.

Iskova L. M. Scientific Context Of Category «Skills»

In the article the context of general scientific skill category. Determined that the problem of formation of skill has a long history. Summarized that based on the works of Greek philosophers laid the scientific foundation for the development problems of formation of skills in the teaching of educational sciences. Investigated that psycholoho-pedagogical science is given great importance to the formation of a variety of skills and diversity of views of scientists on this issue. However, in our view, has not filed odobichnoho definition of skill. Analyzing the scientific literature, we found that most povyazyuyut skills with the ability to solve certain activities aimed at achieving a specific goal. On this basis we believe appropriate to consider skills as the ability to perform all the activities in accordance with the intended purpose. After making ability –an essential condition for preparing students for educational activities –profesiynoyi by establishing connection between theory and practice.

Keywords: pedahohichna artistic activities, competence, skills, intellectual ability, education, ability.